

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ БАТЬКАМ І ДІТЯМ В УМОВАХ КРИЗОВИХ РЕАЛІЙ

Литвиненко С. А., Ямницький В. М.

ВСТУП

Розвиток нового соціально-економічного устрою та виклики сучасності спричинили виникнення матеріальних й етичних труднощів, суттєві корективи ціннісних орієнтацій та істотно змінили способи життя родин. Виразними ознаками сучасності є зростання труднощів батьківсько-дитячої взаємодії та спілкування поряд із зростанням вимог до сучасного батьківства і дитинства; зміна традиційних орієнтирів та відсутність нових моделей життя у ХХІ столітті, нових засад виховання й розвитку дітей в умовах інформаційного суспільства. Перед батьками постали завдання забезпечення не тільки фізичного зростання й соціалізації дитини, але й її психологічного дорослішання. Традиційні ієрархічні батьківські ролі: годувальник, захисник, вихователь доповнені новими – добрий друг; партнер; гід у світі¹². Це потребує формування нових батьківських компетенцій та умінь – бути з дитиною у діалозі. Відтак, маємо все більше труднощів і проблем із дітьми, ніж відчували наші батьки. При цьому, як ніколи раніше не було продуковано такої кількості інформації з дитячої психології та психології розвитку, книг про батьківство та доступності числених експертів і консультантів.

Поряд із тим українським сім'ям довелося пройти крізь безліч випробувань війни та вимушеної міграції, що порушили звичну безпеку й стабільність. Зросло фізичне та емоційне навантаження матерів і бабусь. Усе це призвело до розриву значущих емоційних зв'язків та потребує значних особистісних ресурсів у проживанні невизначеності, загроз і викликів кризової реальності.

1. Виникнення передумов проблеми та формулювання проблеми

Сучасні дослідження нейронаук доводять, що у переживанні стресу загострюється прагнення контакту й близькості, а у дітей найбільше

¹ Mavrikidis, E., Botsoglou, K., Koustelios A. Parenting styles and children's adaptive functioning: A longitudinal study. *Journal of Child and Family Studies*, 26(4), 2017. P.1023-1034.

² Richter, L. Fatherhood and families / L. Richter, J. Chikovore, T. Makusha, A. Bhana, Z. Mokomane, Sh. Swartz, M. Makiwane / in «*Men and Family policy in a changing world*». – NY: United Nations, 2011. P 47-84.

актуалізуються потреби у безпеці й прив'язаності³. Відповідно відновлення психіки (корегуляція) відбувається через стосунки та взаємодію, коли поряд «свої», уважні і прихильні люди. Дорослі, які виявляють достатню увагу до почуттів і внутрішнього світу дитини, допомагають їй впоратися з глибиною переживань, зростати та краще адаптуватися до викликів життя⁴. У зв'язку з цим у кризових обставинах умови для психологічного відновлення дітей здатні забезпечити не тільки фахівці, а саме батьки як опора і джерело емоційного затишку⁵. Однак серед постійних і швидких змін та зустрічі із «данностями буття» нелегко залишатися люблячими і надійними батьками, що потребує психологічної допомоги та підтримуючого супроводу у збереженні та відновленні безпечних і ширих батьківсько-дитячих стосунків.

Метою статті виступило обґрунтування особливостей сучасних практик психологічної допомоги батькам та дітям в умовах кризових реалій.

Згідно О. Бондаренко, зміст психологічної допомоги полягає у забезпеченні емоційної, смислової та екзистенційної підтримки людини у ситуаціях ускладнення, які виникають у ході їх особистісного та соціального буття⁶.

До сучасних практик психологічної допомоги батькам та дітям належать:

- психологічне консультування;
- психотерапія;
- психологічна підтримка і супровід дитячо-батьківських стосунків.

Звернемося до більш докладного розгляду особливостей та характеристики виокремлених практик психологічної допомоги.

2. Сучасні практики психологічної допомоги батькам і дітям: змістові та організаційно-методичні особливості

Психологічне консультування у роботі з батьками постає як вид спеціально організованого спілкування, у процесі якого психолог-консультант допомагає клієнтам у дослідженні життєвої ситуації та

³ Goodman R., Meltzer H., Bailey V. The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child and Adolescent Psychiatry*. (7), 1998. P. 125-130.

⁴ Bowlby, J. Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 1982. P. 664-678.

⁵ Landreth G. Play therapy: The art of the relationship. Muncie. In: Accelerated Development. 1991.

⁶ Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості / О.Ф. Бондаренко. – Харків: Фолио, 1996. – 237 с.

стосунків, з'ясуванні обмежень і труднощів взаємодії та актуалізації ресурсів задля знаходження виходу із складних обставин⁷.

Психолог-консультант створює умови для обговорення тих сторін батьківсько-дитячих стосунків, які недостатньо усвідомлюються. У результаті цього досягається прояснення ситуацій взаємодії та усвідомлення існуючих проблем, поглиблюється розуміння клієнтами власної позиції у стосунках з дитиною та краще розуміння дитячих потреб, почуттів і вчинків. Згідно С. Васьківської, запит як чітко сформульований результат консультативної роботи виступає системотвірним чинником, який організує та спрямовує комунікацію. При цьому, запит повинен: містити позитивне формулювання й залежати від можливостей клієнта; описувати те, що станеться після досягнення бажаного (наслідки для клієнта та оточуючих його людей); дії та кроки для отримання результату⁸.

За допомогою контент-аналізу було вивчено 145 звернень батьків дітей раннього, дошкільного віку та молодшого шкільного віку, які зверталися на онлайн консультації до практичних психологів міста Рівного упродовж 2020-2021 років (у період ковідних обмежень). Зазначимо, що до змістового аспекту аналізу не входили звернення, пов'язані із необхідністю надання допомоги психіатричного характеру та спеціальних видів допомоги для дітей із особливими потребами розвитку та здоров'я. Також не передбачалося збору додаткових відомостей щодо віку та освіти батьків, складу сім'ї, місця та умов проживання.

Кількісний аналіз за віковими періодами дітей засвідчив, що 63 % звернень надійшло від батьків, які виховують дитину від 3 до 7 років, 37 % звернень – від батьків, які виховують дитину від 8 до 10 років.

Змістовий аналіз батьківських звернень дозволив умовно виділити дві групи запитів. До першої групи приналежні запити щодо підвищення батьківської компетентності та отримання професійних порад стосовно розвитку та виховання дитини, особливостей адаптації до вимог самоізоляції та дистанційного навчання. Друга група запитів характеризувалася тим, що батьки стикалися із труднощам у взаємодії та спілкуванні з дітьми та цікавилися способами і шляхами їх вирішення. Одержані результати кількісного аналізу звернень за віковими групами дітей та батьківськими запитами відображено у табл. 1.

⁷ Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.

⁸ Васьківська С. В. Основи психологічного консультування : Навч. посіб. К. : Четверта хвиля, 2004. 256 с.

Таблиця 1

Розподіл запитів батьків згідно віку дітей

Віковий період дитини	Запити, пов'язані з підвищення батьківської компетентності, %	Запити, пов'язані з корекцією сформованих неприйнятних форм взаємодії та спілкування, %
Дошкільний вік (3-7 років)	68	32
Молодший шкільний вік (7-10 років)	52	48

Відображені у таблиці 1 результати засвідчують, що переважна більшість батьків прагне підвищити батьківську компетентність та отримати професійні поради щодо розвитку та виховання дітей, глибше дізнатися про вікові особливості та проходження кризових періодів, особливості взаємодії та підтримки дітей у стресових ситуаціях. Помітним було зростання кількості запитів корекційного характеру від дошкільного до молодшого шкільного віку.

Якісна характеристика звернень дозволяє виокремити переважаючі батьківські запити, віднесені до першої групи, пов'язані із підвищенням батьківської компетентності. Так з'ясувалося, що батьки більше стурбовані особистісним розвитком дітей, збереженням їхнього здоров'я, соціальною взаємодією та адаптацією до умов самоізоляції та дистанційного навчання, ніж пізнавальним розвитком.

Більшість звернень демонстрували недостатню компетентність батьків з питань організації діяльності, взаємодії та спілкування з дітьми, відсутність знань щодо вікових особливостей дітей та особливостей забезпечення емоційної підтримки у переживанні криз і зовнішніх викликів. Помітним є прагнення батьків якнайкраще «справлятися з батьківством», намагання «бути взірцевими батьками», а тому запити стосовно власної батьківської компетентності зазвичай пов'язані з аналізом великого обсягу інформації та зусиль, щоб ухвалити виважене рішення. Батькам не вдається виховувати дітей, «відтворюючи модель, опираючись на зрозумілі стандарти («так робили мої значущі дорослі»), оскільки для нового устрою життя властиве розмаїття ціннісних орієнтирів та «багатозадачність» виборів. Також батьки відзначали відсутність у власному досвіді привабливих для наслідування моделей поведінки «значущих дорослих» («не хочеться кривдити, ігнорувати, примушувати, знецінювати тощо). При виникненні труднощів не намагаються розібратися у причинах та змінити характер стосунків з дитиною, а прагнуть знайти прості та «економічні» рішення.

Усе це призводить до того, що батькам складно спонтанно, не замислюючись, вибирати правильну лінію поведінки (як пояснити, коли

обійняти, коли сказати суворо, коли не зважати тощо). Їм доводиться весь час себе контролювати, приймати рішення та пригальмовувати власні реакції та шукати «правильні» способи взаємодії. У результаті у кабінеті психолога зустрічаємо «виснажене батьківство» (недостатньо хороших батьків та мам, які «не вивозять»). Небезпека виснажливого батьківства полягає у втраті радості безпосереднього «живого» родинного спілкування та щирих емоційних зв'язків, необхідних для розвитку і особистісного становлення кожної дитини.

У другій групі запитів (щодо корекційних аспектів труднощів у взаємодії та спілкуванні з дітьми) багато батьків зверталися до шляхів зміни протестного характеру поведінки дітей, їх неслухняності і сварками із сиблінгами, пасивності, надмірного захоплення гаджетами тощо. Формулювання та опис проблемних ситуацій вказували на те, що батьки недостатньо усвідомлюють причин поведінки дитини, не мають уявлення про особливості переживання дитячих криз. При цьому більшість батьків були зорієнтовані на пошук «миттєвих» рішень, рекомендації психологом певних технік чи універсальних корекційних схем (на кшталт, «5 способів...» чи «8 прийомів» тощо). У консультативній практиці слід урахувати, що сім'ї та батьки відрізняються за здатністю виявляти піклування про розвиток та особистість дитини, готовністю та спроможністю співробітництва з допомагаючим практиком. При цьому важливо брати до уваги не тільки стосунки батьків як подружжя, але й те, на якій стадії розвитку батьківських функцій знаходиться кожен з партнерів.

Психотерапія постає як особливий вид міжособистісної взаємодії, у якому клієнтам надається професійна допомога психологічними засобами у вирішенні проблем і труднощів психологічного характеру⁹. Психотерапія з дітьми як особливими, відмінними від дорослих клієнтами допомагаючої практики характеризується тим, що діти:

- перебувають у процесі безперервного розвитку та постійних змін (властивими є незрілість дитячого «Я», труднощі саморегуляції та афективна вразливість; нерівномірність розвитку афективно-вольових і когнітивних процесів);
- проходять етапи переживання криз дитячого розвитку, що вимагає задоволення базових потреб безпеки, автономії, компетентності та гри;
- залежні від батьків та впливу на них близького оточення (у ході роботи складається система: батьки – дитина – терапевт);
- не мають власної мотивації (не приходять на терапію самостійно та не обізнані про особливості допомагаючої практики).

⁹ Коен Д., Маннаріно Е., Деблінджер Е. Психотерапія з дітьми та підлітками, які пережили травму та втрату. Львів, Свічадо, 2016.

Особистість дитини та її становлення неможливо розглядати поза контекстом і впливом сімейної системи¹⁰. Виразною особливістю, відзначеною в теорії у практиці психологічної допомоги, визнано залежність дитини від батьків та впливу на неї найближчого оточення, оскільки звернення про допомогу завжди ініційоване батьками чи опікунами, а не самою дитиною. Відтак, між допомагаючим практиком і дитиною завжди є посередники, а психотерапевтична ситуація в індивідуальній роботі з дитиною розгортається у системі: «дитина – терапевт – батьки». Тобто сімейне оточення дитини виступає у ролі третьої сторони і має безпосередній або опосередкований вплив на її процес та результати. У зв'язку з цим у роботі з батьками психотерапевт звертається до розуміння особливостей та оцінки можливостей залучення батьків до участі у психотерапії й визначення стилю роботи з ними¹¹.

У терапевтичній роботі фахівцям доводиться зустрічатися з різними батьківськими реакціями, установками і проєкціями. Передусім може виникати опір на етапі прийняття батьками рішення щодо звернення про допомогу до психолога з приводу проблем дитини. Попри зростання популярності психотерапії, у суспільстві існують упередження та стереотипи, які знецінюють психологічну практику¹².

Звернення про допомогу в очах батьків може виглядати як визнання власної некомпетентності та батьківської неспроможності й бути свідченням того, що з ними та їхньою дитиною щось не так. Не завжди схильні підтримувати психотерапію через актуалізацію несвідомих процесів, пов'язаних з власним дитячим досвідом взаємодії із значущими фігурами. У результаті чого у них загострюються переживання сорому й провини, оскільки не змогли забезпечити власним дітям «нормальний» розвиток, що вражає самооцінку і віру у краще майбутнє для їхньої дитини. Батьки можуть чинити опір психотерапії через небажання глибшого саморозкриття та втручання у сімейну систему стороннього елемента.

На початку побудови терапевтичних стосунків з сім'ями маленьких клієнтів психологу доводиться звертатися до стабілізації тривоги їхніх батьків, посиленої сучасними викликами та невизначеністю. Важливо, щоб батьки відчули емпатійну підтримку і схвалення психотерапевта, у

¹⁰ Karver M.S., Handeslman J.B., Fields S., Bickman L. (2006). Meta-analysis of therapeutic relationship variables in youth and family therapy: The evidence for different relationship variables in the child and adolescent treatment outcome literature // *Clinical Psychology Review*. (1), P. 50-65.

¹¹ Kazdin A., Weisz J. (1998). Identifying and developing empirically supported child and adolescent treatments // *Journal of Consulting and Clinical Psychology* (66), P. 19-36.

¹² Mavrikidis, E., Botsoglou, K., Koustelios A. Parenting styles and children's adaptive functioning: A longitudinal study. *Journal of Child and Family Studies*, 26(4), 2017. P.1023-1034.

зв'язку з вразливістю й загостренням тривоги (чи можна довіряти психологу, як буде відбуватися психотерапія, чи достатньо у психолога знань і досвіду, щоб допомогти дитині; скільки буде тривати процес психотерапії тощо). Звернення про допомогу є сміливим та виваженим кроком небайдужих «достатньо хороших» батьків, які розуміють і люблять свою дитину. Надійною опорою у побудові терапевтичного альянсу з сім'єю є зосередження уваги на здорових та позитивних аспектах батьківсько-дитячої взаємодії. Водночас у ході терапевтичної роботи важливим є вивчення і розуміння ролі сім'ї у розвитку порушень у дитини, а також впливу проблем та порушень у розвитку дитини на її родину.

Відтак, батьки потребують професійної допомоги та підтримуючого супроводу задля підвищення батьківської компетентності щодо побудови надійних і щирих батьківсько-дитячих стосунків; формування співробітництва між сім'єю та допомагаючими практиками. Усі ці завдання не можуть бути вирішені у межах консультативної практики з батьками чи психотерапії дітей, оскільки потребують практичного керівництва і супроводу у побудові взаємодії з дітьми у повсякденних родинних ситуаціях з опорою на безпеку, емпатію та надійну прихильність.

Наукове вивчення теоретико-методичних засад психологічного супроводу упродовж останніх десятиліть відбувалося в аспекті підтримки батьків та дітей з особливими потребами. Водночас переживання кризових реалій, багатозадачність та інтенсивність сучасного батьківства зумовлюють дослідження змістово-організаційних засад та розробку і впровадження у психологічну практику програм психологічного супроводу батьківсько-дитячих стосунків для широкого кола запитів¹³.

У дефініціях поняття «психологічного супроводу» батьківсько-дитячих стосунків розглядається як підтримка суб'єктності розвитку дитини завдяки діалогічній позиції дорослого як співучасника і партнера суб'єкт-суб'єктної взаємодії та спілкування. Модель психологічного супроводу спрямована на створення діалогічного простору задля покращення (відновлення) дитячо-батьківських стосунків та актуалізацію ресурсів та механізмів особистісного розвитку дитини¹⁴.

Психологічний супровід характеризується процесуальністю та у методичному аспекті реалізується через психологічну підтримку¹⁵. Тим

¹³ Kazdin A., Weisz J. (1998). Identifying and developing empirically supported child and adolescent treatments // *Journal of Consulting and Clinical Psychology* (66), P. 19-36.

¹⁴ Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки : методичний посібник / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ, 2015. 232 с.

¹⁵ Панок В. Г., Зварич І. М., Чаплак Я. В., Чернописький О. М. Основи психологічного консультування: навч.-методичний посібник. Вид. 2-ге, стереотипне. Чернівці : Чернівецький національний ун-т, 2016. 272 с.

самим у фокусі психологічного супроводу постають не окремі функції взаємодії чи особистісні властивості, а батьківсько-дитячі стосунки і цілісна соціальна ситуація розвитку дитини у сукупності взаємозв'язків із найближчим оточенням (система – дрослий/ дорослі – родина, вихователі, вчителі, сиблінги, однолітки тощо).

Розробка та впровадження програми психологічного супроводу батьків дітей віком від 3 до 11 років реалізовувалася у роботі Ресурсного центру кафедри практичної психології та психотерапії упродовж 2021-2023 років. До характеристик програми групового супроводу належать:

- **послідовність і процесуальність** («маленькі кроки можуть змінити ходу»), практика та поступове оволодіння навичками);
- **розділена відповідальність між психологом та групою** («увага і повага до сили та мудрості клієнта»);

- **недирективність і практичність** (бережність, відмова від «експертності», корекційного підходу та виправлення недоліків);

- **зорієнтованість на реальну життєву сімейну ситуацію** (звертаємося до пошуку опори на можливості та ресурси сім'ї).

Батьки, які зважилися прийти у групу, сподіваються і прагнуть до покращення свого життя, тому у цьому кроці багато ресурсу для змін. Завдання групи – створення простору підтримки, у якому батьки можуть відкрито висловлюватися та обговорювати проблеми і труднощі, які їх хвилюють, щиро ділитися досвідом та відгукуватися на запити інших учасників. Програма групового супроводу реалізовувалася на онлайн-зустрічах, а тому мала особливості, пов'язані з умовами їх організації та проведення. Заняття відбувалися під керівництвом психолога, який супроводжував груповий процес та виступав гарантом психологічної безпеки. Зустрічі проходили у доброзичливій атмосфері відкритого діалогу у форматі з постійним складом учасників (6–8 осіб). Періодичність проведення – один раз на тиждень (1,5–2 год.) на платформі ZOOM протягом 2 місяців (8 зустрічей). Набір у групи був відкритим і відбувався через соцмережі.

Перед початком роботи організатори проводили співбесіди з учасниками, які заповнювали запропановану гугл-форму. Метою співбесіди було з'ясування психологічного стану та очікувань, соціальної ситуації та місця перебування сімей, ознайомлення з особливостями роботи групи, відповіді на запитання. Також, за потреби, проводилося індивідуальне консультування батьків.

Упродовж роботи групи одним із основних завдань ведучого було створення атмосфери довіри та щирості, умов для зближення та об'єднання, формування співробітництва між учасниками та згуртування на основі спільних інтересів та розв'язання проблемних ситуацій; просвітництво щодо особливостей дитячого розвитку та поглиблення розуміння у пошуку конструктивних способів батьківсько-дитячої взаємодії. Це дало змогу батькам відкрито ділитися пережитим

досвідом у змінених умовах життя та труднощами адаптації до кризових реалій, особливостями інтеграції у чужоземне середовище; отримувати емоційну підтримку групового кола і тих, хто стикається зі схожими проблемами щодо розв'язання життєвих ситуацій, розширення власної спроможності і відповідальності (перехід від «я не вивожу»/ «не справляюсь» до «я можу і знаю як самостійно справитися із своїми труднощами»).

Один із головних принципів роботи групи – психологічний комфорт та прийняття кожного з учасників. При цьому формат передбачав свободу вибору щодо власної активності, співучасті та глибини обговорення порушених тем. У ході роботи групи також поставали більш «терапевтичні» запити (зокрема, опрацювання різних почуттів та актуальних станів, самодослідження тощо) і виявлялася різна динаміка, що потребувало більшої уваги та емпатійного супроводу ведучого. Важливою складовою початкового етапу було обговорення правил роботи групи задля забезпечення атмосфери емоційного комфорту та безпеки, часу та місця, конфіденційності та поваги до почуттів інших учасників.

Задля аналізу та оцінки ефективності програми психологічного супроводу батьківсько-дитячих стосунків використовувалися рефлексивні бесіди з учасниками груп та підсумкове анкетування. Анкета містила запитання, що допомогли з'ясувати найбільш важливий досвід (зокрема, чи змінився емоційний стан учасників та стосунки з дітьми, чи вплинули на це заняття, що та як саме тощо). Також зверталися до того, як у майбутньому учасники використовуватимуть набуті компетентності й досвід. Більшість учасників груп підтримуючого супроводу відзначили, що у них знизився рівень напруги і тривоги, покращився загальний настрій, у спілкуванні та взаємодії з дітьми з'явилося більше щирості, радості і задоволення, покращилися стосунки з іншими членами родини; з'явилося усвідомлення додаткових ресурсів допомоги дитині та своїй сім'ї, повніше розуміння причин власної емоційної нестабільності; краще розуміння себе та дітей тощо. Багато батьків відзначили, що у процесі занять отримали допомогу у вирішенні конкретних складних ситуацій. Учасники груп підтримки зауважили, що перебуваючи у безпечному підтримуючому середовищі легше долати соціальну ізоляцію та емоційні труднощі, засвоювати більш гнучкі способи власної стабілізації та взаємодії з дітьми.

ВИСНОВКИ

Проживання загроз і викликів сучасної реальності вочевидь довело, що важкі моменти є частиною людського досвіду, що актуалізує потреби якісної психологічної допомоги у збереженні, відновленні і зміцненні батьківсько-дитячих стосунків. Це реалізується у практиці

психологічного консультування, психотерапії та психологічної підтримки і супроводу.

Загалом консультативна практика у роботі з батьками склалася як окремий вид допомоги батькам щодо питань і проблем психологічного розвитку дітей та труднощів батьківсько-дитячих стосунків, а також як консультативний супровід у ході психотерапевтичної роботи з дитиною.

Змістовий аналіз звернень батьків про психологічну допомогу у практиці психологічного консультування дозволив виокремити дві групи запитів: 1/ запити щодо підвищення батьківської компетентності; 2/ навчання особливостей взаємодії з дітьми у кризових ситуаціях та конструктивному вирішенню труднощів і конфліктних ситуацій. Очевидно, що «прабатьківські компетенції», які інтуїтивно успадковуються батьками є не тільки недостатніми у сучасних вимірах, але й «шкідливими» задля забезпечення умов гармонійного розвитку й виховання дітей.

Модель дитячої психотерапії є розширеною (порівняно з психотерапією дорослих) та охоплює розвивальний, ресурсний, діагностичний, корекційний і виховний аспекти. Психотерапія з дітьми відрізняється від психотерапії з дорослими більш складною структурою психотерапевтичної ситуації, що зумовлює й більш складну систему стосунків у цій ситуації. Визнання впливу значимих дорослих на формування особистості дитини зумовлює встановлення у ході дитячої психотерапії тісного робочого альянсу з батьками як учасниками психотерапевтичного процесу і водночас знаходження балансу між дотриманням конфіденційності у роботі з дитиною і побудовою продуктивної взаємодії з її сім'єю.

Сучасна практика психологічного супроводу батьківсько-дитячих стосунків виступає як підтримка суб'єктності розвитку дитини завдяки діалогічній позиції дорослого як співучасника і партнера суб'єкт-суб'єктної взаємодії та спілкування. Модель психологічного супроводу спрямована на створення діалогічного простору задля покращення (відновлення) дитячо-батьківських стосунків та актуалізацію ресурсів та механізмів особистісного розвитку дитини.

Перспективним напрямом розвитку окресленої проблематики вбачаємо вивчення особливостей сучасних практик психологічної допомоги батькам та дітям підліткового віку в умовах кризових реалій.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено обґрунтування особливостей сучасних практик психологічної допомоги батькам та дітям раннього, дошкільного і молодшого шкільного віку в умовах кризових реалій. Досліджено і схарактеризовано практики психологічного консультування, дитячої психотерапії та групового психологічного супроводу батьківсько-дитячих стосунків. Представлено кількісні та якісні результати контент-

аналізу батьківських запитів на онлайн консультації до практичних психологів. З'ясовано, що психотерапія з дітьми відрізняється від психотерапії з дорослими більш складною структурою психотерапевтичної ситуації, що зумовлює й більш складну систему психотерапевтичних стосунків та становлення робочого альянсу. Розкрито процесуальний та методичний аспекти практики підтримуючого супроводу батьківсько-дитячих стосунків.

Література

1. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості / О.Ф. Бондаренко. Харків: Фолио, 1996. 237 с.
2. Васильківська С. В. Основи психологічного консультування : Навч. посіб. К. : Четверта хвиля, 2004. 256 с.
3. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол., заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
4. Життєві кризи особистості. В 2 т. / За ред. Донія В. М., Сохань Л. В., Єрмакова І. Г. та ін. К.: ІЗМН, 1998. Ч.1.: Психологія життєвих криз особистості. 360 с.
5. Загарницька І. І. Сучасне дитинство в контексті міграційних процесів: українські реалії / І. І. Загарницька // *Вісник інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. Київ, 2011. Випуск 17. С. 10–16.
6. Коен Д., Маннаріно Е., Деблінджер Е. Психотерапія з дітьми та підлітками, які пережили травму та втрату. Львів, Свічадо, 2016.
7. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
8. Панок В. Г., Зварич І. М., Чаплак Я. В., Чернописький О. М. Основи психологічного консультування: навч.-методичний посібник. Вид. 2-ге, стереотипне. Чернівці : Чернівецький національний ун-т, 2016. 272 с.
9. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях : практикум / упорядники Т.Р. Браніцька, Л.О. Матохнюк, О.М. Шпортун. Вінниця, 2022. 131 с.
10. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки : методичний посібник / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ, 2015. 232 с.
11. Чистяк О. (2023). Модель взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках: освітній контекст. *Проблеми політичної психології*, 13(27), 127-136. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol13-Year2023-125>.
12. Bowlby, J. Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 1982. P. 664-678.

13. Goodman R., Meltzer H., Bailey V. The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child and Adolescent Psychiatry*. (7), 1998. P. 125-130.

14. Kazdin A., Weisz J. (1998). Identifying and developing empirically supported child and adolescent treatments // *Journal of Consulting and Clinical Psychology* (66), P. 19-36.

15. Karver M.S., Handeslman J.B., Fields S., Bickman L. (2006). Meta-analysis of therapeutic relationship variables in youth and family therapy: The evidence for different relationship variables in the child and adolescent treatment outcome literature // *Clinical Psychology Review*. (1), P. 50-65.

16. Landreth G. Play therapy: The art of the relationship. Muncie. In: Accelerated Development. 1991.

17. Mavrikidis, E., Botsoglou, K., Koustelios A. Parenting styles and children's adaptive functioning: A longitudinal study. *Journal of Child and Family Studies*, 26(4), 2017. P.1023-1034.

18. Rohner, R. Father love and child development: history and current evidence / R. Rohner // *Current Directions in Psychological Science*. (7), 1998. P. 157 – 161

19. Richter, L. Fatherhood and families / L. Richter, J. Chikovore, T. Makusha, A. Bhana, Z. Mokomane, Sh. Swartz, M. Makiwane / in «*Men and Family policy in a changing world*». NY: United Nations, 2011. P. 47 – 84.

Information about the authors:

Lytvynenko Svitlana Anatoliivna,

Dr. in Psychology, Professor,
Professor at the Department of Psychology,
Rivne State Humanities University
12, Bandery str., Rivne, 33027, Ukraine

Yamnitsky Vadim Markovych,

Dr. in Psychology, Professor,
Professor at the Department of Psychology,
Rivne State Humanities University
12, Bandery str., Rivne, 33027, Ukraine